

Lezing	Tijd
Door	Judith van der Wildt
Datum	maandag 4 juli 2022
Locatie	Groenmarktkerk Haarlem

Inleiding

In de Groenmarktkerk in Haarlem vindt iedere eerste maandag van de maand van 12.30 tot 13.00 uur *Het Vredesgebed voor Stad en Wereld* plaats. Naast de vaste voorganger wordt er geregeld een gast-voorganger uitgenodigd.

Op maandag 4 juli 2022 was de beurt aan Judith van der Wildt, gevraagd vanuit haar rol als Programmamaker van Stads klooster Haarlem.

Haar aandeel in deze middag bestaat uit drie delen; een gedicht, een artikel uit Trouw en een eigen overweging, alles rondom het door haar gekozen thema Tijd.

Deze drie delen zijn hieronder terug te lezen.

Deel 1

Gedicht

Eb - Vasalis

Ik trek mij terug en wacht.

Dit is de tijd die niet verloren gaat:
iedre minuut zet zich in toekomst om.

Ik ben een oceaan van wachten,
waterdun omhuld door 't ogenblik.

Zuigend eb van het gemoed,
dat de minuten trekt en dat de vloed
diep in zijn duisternis bereidt.

Er is geen tijd. Of is er niets dan tijd?

Deel 2

Artikel

Augustinus en de tijd

Een artikel van Hans Driessen in Trouw, oktober 2002

Aurelius Augustinus (354-430) is een van de weinige kerkvaders die ook nu nog figureren in elke geschiedenis van de filosofie. Dat heeft hij met name te danken aan zijn bespiegelingen over de tijd. Augustinus was de eerste denker die zich serieus met het probleem van de tijd

bezighield. Daar was hij zijn tijd ver mee vooruit. Overigens was hij ook nog op een ander punt zijn tijd ver vooruit: hij was de eerste, en lange tijd de enige, die een heuse autobiografie -in de vorm van een vierhonderd pagina's tellend gebed tot God- schreef, de Bekentenissen, waarin zijn bekeringsgeschiedenis uiteraard een prominente plaats inneemt. De aanleiding voor zijn bespiegelingen over de tijd is van religieuze aard. Het is de vraag van de Manicheeërs die Augustinus dwingt om zich met Gods hulp een begrip te vormen van 'de tijd'. De vraag luidt: 'Waar was God aan bezig alvorens Hij de hemel en de aarde maakte? En als er een tijd was waarin God bestond maar nog geen wereld, wat bewoog Hem er hem dan toe die wereld alsnog te scheppen? Had Hij dan soms niet genoeg aan zichzelf?' Het is in feite de oervraag van alle filosofie: waarom is er iets en niet veeleer niets?

Maar hoe belangrijk die vraag ook moge zijn, hier interesseert ons iets anders: namelijk de veronderstelling die aan die 'ketterse' vraag ten grondslag ligt. Als je zegt dat God op zeker moment in de tijd besloot de wereld te scheppen, ga je er stilzwijgend van uit dat de tijd onafhankelijk van God bestaat, dat er dus een tijd was voordat God het scheppingsproces aanvatte. En dat is uiteraard een onverdraaglijke gedachte voor de vrome Augustinus, want er zou iets bestaan wat niet door God gemaakt was: de tijd.

Maar omdat alles door God gemaakt is, is ook de tijd door hem gemaakt. De tijd gaat dus niet vooraf aan God, maar God gaat vooraf aan de tijd. In de enigszins cryptische bewoordingen van Augustinus: 'Alle tijden zijn door U (God) gemaakt en vóór alle tijden zijt Gij en er is nooit een tijd geweest dat er geen tijd was. Er is dus ook geen tijd geweest dat Gij nog niets gemaakt had.' Kortom de wereld is niet in de tijd, maar met de tijd geschapen.

En dan volgt de passage waarin we het ongemakkelijke gevoel zullen herkennen dat ook ons bekruipt wanneer ons de wat-vraag wordt gesteld: 'Wat is de tijd? Wanneer maar niemand het me vraagt, weet ik het; wil ik het echter uitleggen aan iemand die het vraagt, dan weet ik het niet.' Het is het eeuwigdurend probleem dat we vaak niet in staat zijn iets wat we aanvoelen duidelijk onder woorden te brengen. Een minder filosofisch ingesteld iemand zou hierop zeggen: waarom moet je het dan zo nodig onder woorden brengen. Dat je het weet is toch al genoeg? Maar met zo'n antwoord neemt Augustinus geen genoegen; hij wil het weten. Na bladzijden lang vertwijfeld over de tijd gefilosofeerd te hebben, waarbij hij onder andere tijd met beweging in verband brengt, schreeuwt hij het als het ware uit: 'Ik weet nog steeds niet, o Heer, wat de tijd is hoewel ik er onafgebroken over spreek. Of weet ik misschien niet hoe ik moet zeggen wat ik weet?'

Met de moed der wanhoop probeert hij het maar weer opnieuw. Hij vraagt zich af wat er werkelijk is aan de tijd en komt tot de slotsom dat alleen het heden, met andere woorden de tegenwoordige tijd bestaat. Het verleden bestaat slechts in de herinnering, de toekomst slechts in de verwachting. Verleden en toekomst hebben dus geen objectief bestaan; alleen het heden bestaat. En toch spreken we van drie tijden: verleden, heden en toekomst en we weten precies wat we er onder verstaan.

En nu zet Augustinus een stap die hem, althans op dit punt, een moderne denker maakt. Zou het niet zo zijn, vraagt hij zich af, dat verleden en toekomst aspecten zijn van de ene tijd, namelijk de tegenwoordige tijd. En dan volgt de crux van zijn hele betoog: 'Wanneer we zeggen dat er drie tijden zijn bedoelen we: een tegenwoordige tijd van het verleden, een tegenwoordige tijd van het tegenwoordige en een tegenwoordige tijd van het toekomstige.' Deze drie tijden bestaan nergens anders dan in onze ziel (wij zouden zeggen: psyche) en ze

corresponderen met drie vermogens van de ziel: het verleden met de herinnering, het heden met de aanschouwing en de toekomst met de verwachting. De drie tijden zijn dus niets anders dan de manier waarop wij de continue stroom van de tijd indelen.

Kortom, de tijd is iets subjectiefs. Daarmee heeft Augustinus een omwenteling veroorzaakt in het denken over de tijd. Na hem zou het nog vele eeuwen duren voordat er weer iemand, een 'echte' filosoof dit keer, fundamenteel over het begrip 'tijd' zou nadenken: Immanuel Kant (1724-1804). Augustinus als wegbereider van de grote Kant -niet slecht voor een eenvoudige kerkvader.

Deel 3

Overweging

Als alles kantelt.

Soms zijn er van die thema's die me onbewust erg bezighouden, en waar ik - naarmate ik me er meer mee bezig houd - steeds minder van begrijp. Tijd is voor mij zo'n thema, en in een poging dat aan u toe te lichten neem ik u vandaag mee in een persoonlijke ervaring.

Tijd kun je beschrijven als absoluut en relatief, als extern en intern. Laten we met die eerste beginnen.

De tijd tikt

Chronos. De externe tijd is de tijd die je op een horloge kunt aflezen. De tijd die lineair verloopt en alleen vooruit kan. Het is de tijd die je kunt horen tikken. Een rekeneenheid, een manier om gebeurtenissen te ordenen en om afspraken te maken. Een begrip waar we -als u het mij vraagt- behoorlijk mee aan de haal zijn gegaan. Kijk maar eens naar de fietspaden, waar vrouwen met volgeladen elektrische bakfietsen voorbij sjezen, tieners op hippe e-bikes langs scheuren. De bezorgers van maaltijden of boodschappen die binnen 20 minuten je eten moeten brengen, en als je vandaag nieuwe schoenen bestelt moeten ze morgen in huis zijn. We plannen meeting na meeting na meeting, worden geleefd. Alles moet zo snel mogelijk. We hebben nergens tijd voor. Of is tijd alles wat we hebben?

De tijd tikt maar door en wij ook.

Het tikken van de klok brengt momenten dichterbij en zet ze vervolgens op een steeds groter wordende afstand.

Het is onontkoombaar. We hebben er geen grip op. Het glipt door onze vingers.

(We hoorden het tikken van een klok tijdens het klinken van deze alinea.)

De tijd stroomt

Kairos. De interne tijd, de tijd die subjectief is en die je waarneemt. De tijd die niet alleen lineair maar ook circulair lijkt te verlopen. De tijd die je kunt voelen stromen en die gaat over vertrouwen hebben, berusten. Dat stromen, die verbinding met het element water, raakt aan de Chinese visie op tijd, waarbinnen tijd als vloeibaar wordt gezien.

Het werk zit dan in het verzorgen van de bedding zodat de rivier optimaal kan stromen. Het

gaat om het optimaliseren van de randvoorwaarden waarbinnen je kunt doen wat je te doen hebt, meer dan het volbrengen van je taak binnen een bepaalde tijd. Voel maar eens wat er gebeurt als je je in vertrouwen overgeeft aan de stroom, de bedding is zó goed verzorgd, je kunt je mee laten voeren.

(We hoorden het geluid van stromend water tijdens het klinken van deze alinea.)

Ik weet niet hoe u het ervaart, maar luisteren naar dit kabbelende water vond ik vele malen prettiger dan het luisteren naar het tikken van een klok.

In het nu

We hebben nu een tweedeling gemaakt in het begrip Tijd; de tikkende en de stromende tijd. Maar je zou er ook een driedeling in aan kunnen brengen; verleden, heden en toekomst. Al laat ik deze driedeling graag ontkrachten door de visie van Eckard Tolle op Tijd. In zijn wereldberoemde boek 'De kracht van het nu' stelt hij dat alleen het heden bestaat, en het verleden en de toekomst en daarmee de tijd slechts illusies zijn. Er gebeurt niets in het verleden, zegt hij, dat gebeurde toen in het nu. En er gebeurt ook niets in de toekomst, dat gebeurt dan in het nu. Het enige moment dat bestaat is het heden, nu. Dit inzicht is duidelijk gebaseerd op dat van Augustinus zoals we net konden horen.

Tolle gaat daarin nog wel een stap verder en durft deze stelling zelfs te koppelen aan geluk. Want, zo beweert hij, als je wérkelijk in het nu bent, ben je niet ongelukkig. Ongelukkig ben je omdat je bezig bent met het verleden, of met de toekomst. Als je werkelijk in het nu bent, en kunt zijn met wat er is in dat moment, ben je niet ongelukkig.

Het is een visie op tijd die bij mij wel resoneert. Het lukt mij zeker niet om altijd helemaal in het nu te zijn, maar ik ken die momenten wel, en ervaar dan ook dat de energie stroomt.

Als alles samenvalt

En soms, in zo'n moment, valt alles samen.

Misschien herkent u dat wel; de tikkende tijd klopt met de stromende tijd.

Het is 1930 als de Zwitserse psychiater en psycholoog Carl Gustav Jung dit fenomeen voor het eerst een naam geeft: synchroniciteit. Een acausaal, verbindend principe. Als dat wat je vanbinnen voelt stromen, samenvalt met wat de klok als tijd aangeeft.

Zo'n gelukzalig moment waarop in de boekhandel je oog direct op precies het juiste boek valt, of een horloge dat stilstaat op het moment van overlijden van een dierbare.

Daar waar interne en externe tijd samenvallen kun je goed in het nu zijn, en als je werkelijk in het nu bent zul je meer samenvallen van interne en externe tijd ervaren. Het stromen krijgt een ritme en het tikken gaat stromen.

En daarin ga ik wel mee met Eckard Tolle, je kunt dan wel pijn en verdriet ervaren, maar echt ongelukkig ben je niet.

Ik zit met mijn moeder aan het bed van mijn vader in het Antoni van Leeuwenhoek ziekenhuis. Waar de artsen hem aanvankelijk nog 2 maanden gaven na de diagnose, bleek het al gauw slechts om dagen te gaan.

Het is daar en dan dat alles kantelt. Ik begrijp niets meer van tijd.

Hij tikt onverstoort verder. Tijd waar we dankbaar voor moeten zijn gezien de situatie, en

tijd die onze grootste vijand wordt. Want iedere tik van de klok brengt ons dichterbij het onontkoombare.

De tijd doden, zeggen we wel eens, maar wie doodt wie nou eigenlijk vraag ik me af? De tijd van overlijden wordt vastgesteld door de arts. Maar wat de man ook opschrijft, het is hoe dan ook te vroeg. Want waar ik eens dacht dat de dood zich altijd pas aan het einde van een leven aandient, weet ik inmiddels dat hij daar lang niet altijd op wacht. Er is hier en nu geen sprake samenvallen van interne en externe tijd.

Hier. En nu.

Als je werkelijk in het nu bent, zei Tolle, zul je niet ongelukkig zijn.

Urenlang kleurde ik mandala's in aan het bed van mijn vader, het bracht me in een meditatieve staat. Ik was me bewust van alles wat er gebeurde, hoorde de kleinste verandering in zijn ademhaling.

Ik was er werkelijk bij, de hele tijd, doorleefde voortdurend in het nu alles wat zich aandiente. Natuurlijk, ik was verdrietig, boos, vond het extreem oneerlijk en zielig. Maar ongelukkig? Nee, ik was en ben niet ongelukkig.

En weer kantelt alles.

Valt het hier dan toch samen? Was het tijd? En wiens tijd dan?

De externe tijd zullen we nodig hebben als maatschappij. Maar als individu kunnen we ons wel degelijk meer openstellen voor die stromende tijd. Kennelijk kan die er ook zijn als het pijn doet. En kun je en mag je vertrouwen op die goed verzorgde bedding waarbinnen de tijd stroomt en waarop jij je mag laten meevoeren.

En die stroom is voelbaar. In stille, in aandacht, en in schoonheid.